

Sju landmärken för hälsa och hållbar utveckling

Ett gränssättande objekt för partnerskap och samverkan

Johan Hallberg

Johan Hallberg, samhällsmedicinsk läkare, Region Dalarna.
E-post: johan.hallberg@regiondalarna.se

Artikeln baseras på materialet Ställ om för framgång som tagits fram som en del i det svenska miljömålsarbetet och som beskriver perspektivet Hälsöfrämjande som drivkraft för hållbar utveckling samt det hjälpmedel som tagits fram för att underlätta ledarskap, samverkan och delaktighet i arbetet för ett hållbart samhälle - Sju landmärken för hälsa och hållbar utveckling eller Landmärkesmodellen. Artikeln beskriver Landmärkesmodellens betydelse för en framgångsrik samverkan genom att fungera som ett gränssättande objekt i den samverkan som krävs för genomförandet av Agenda 2030.

The article is based on the material Transition for success, an initiative within the environmental objectives system of Sweden, that describes the perspective Health promotion as a driving force for sustainable development and a tool that sets a framework to facilitate leadership, collaboration and participation in the work for a sustainable society - Seven Landmarks for Health and Sustainable Development or the Landmark Model. The article describes the importance of the Landmark Model for a successful collaboration and its function as a boundary object in the collaboration needed for the implementation of the 2030 Agenda for sustainable development.

Inledning

Det tycks finnas ett motsägelsefullt motstånd till begreppet *hållbar utveckling*. Begreppet rymmer ju i sig ett positivt anslag och ger sig i kast med framtiden med ambitionen att påverka densamma på ett för planeten och oss människor gynnsamt sätt. Men trots att det är fråga om angelägna och ytterst önskvärda målsättningar för både individer och samhälle är det inte självklart att temat landar i god jord när det kommer på tal. Hållbarhetstemat utmanar vår självbild och ifrågasätter våra vanor. Det väcker komplicerade känslor, allt från överdriven optimism till motsträvig skepticism och där emellan hämmande känslor av vanmakt och meningslöshet. Möjliga lösningar i hållbarhetsarbetet försvåras

därtill av bristande helhetssyn och upplevda intressekonflikter. Det tycks också som att så länge hållbarhetsarbetet är en prestation, upplevs som en uppoffring, något som vi medvetet väljer att göra och inte som en oreflekterad självklarhet, ett paradigm, så kommer arbetet att ske i motstånd.

Det är bland annat mot denna bakgrund som man behöver fråga sig hur ledarskap ska kunna utövas, hur en fungerande samverkan ska kunna utvecklas och hur allas delaktighet ska vara en självklarhet i den omställning av samhället som Agenda 2030 och de globala målen kräver? I materialet *Ställ om för framgång* (1) beskrivs *Hälsofrämjande processer som drivkraft för hållbar utveckling* som ett universellt perspektiv som kan tillämpas i de flesta samhällssektorer i hållbarhetsarbetet. Där presenteras också *Sju landmärken för hälsa och hållbar utveckling* eller *Landmärkesmodellen* som ett användbart hjälpmedel, och ett gränssättande objekt, i utvecklingen av det ledarskap, den samverkan och den delaktighet som krävs för genomförandet av Agenda 2030.

Styrning för hälsa är styrning för hållbarhet

God och jämlik hälsa är en förutsättning för en gynnsam samhällsutveckling, både ekonomiskt och socialt (2). Bristande och ojämlik hälsa i befolkningen innebär, förutom lidande hos de drabbade, en förlust av mänsklig potential, en dränering av resurser i alla sektorer och har en hämmande effekt på samhällsutvecklingen (3). God och jämlik hälsa bidrar, å sin sida, till ökad produktivitet, en mer effektiv arbetsstyrka, högre utbildningsnivå, ökat sparande, friskare åldrande, mindre utgifter för sjuk och socialförsäkring, mindre av förlorade skatteininkter samt minskad förekomst av social oro och sociala risker.

Skillnader i hälsa mellan olika befolkningsgrupper speglar brister i den sociala hållbarheten hos ett samhälle och medverkar även till förlorad ekonomisk och ekologisk hållbarhet. Att minska skillnader i hälsa är därmed både ett mål i sig och ett medel för utvecklingen av ett hållbart samhälle. Det betyder att förmågan att styra och leda för hälsa och välbefinnande är avgörande för möjligheten att bygga ett samhälle som ska klara de sociala, ekonomiska och ekologiska utmaningar som råder lokalt och globalt. Här ligger potentialen till ett ökat engagemang hos beslutsfattare, näringsliv, lokalsamhällen och enskilda individer för befolkningens hälsoutveckling och de processer som främjar hälsa hos hela befolkningen.

Att styra och leda för hälsa innebär i hög grad att skapa samhällseliga förutsättningar som stödjer hälsofrämjande processer som ger möjlighet för människor att ha kontroll över sin hälsa och hälsans bestämningsfaktorer. Dessa samband bildar grund för möjligheten att ta vara på en drivkraft som kan förena människors strävan efter välbefinnande med arbetet för ett hållbart samhälle. Människors hälsa och välbefinnande är centralt i flera olika system såsom

samhällsekonomi, arbetsmarknad, samhällsservice, miljö, boende, utbildning, transport- och livsmedelssystem. God och jämlik hälsa hos befolkningen uppnås bäst om alla sektorer i samhället och på alla nivåer samverkar för att ta itu med de faktorer som påverkar hälsan. Den komplexitet som speglas i detta förhållande ställer krav på nya former av ledarskap där systemtänkande, nätverksbildning och tillvaratagande av synergieffekter är avgörande faktorer (2).

Härmed uppstår en ny dynamik i samhällets ledning och styrning som kännetecknas av ökad relevans för samspelet mellan de lokala och regionala nivåerna liksom för deras samspel med statliga och överstatliga institutioner. Insikten om att hälsans bestämningsfaktorer återfinns och påverkas inom alla sektorer och på alla nivåer understryker därtill behovet av en spridning av ansvar till civilsamhälle, näringsliv, media och andra som behövs i detta samspel. Med ökad delaktighet uppnås även en spridning av förståelsen av att samhällets mål rymmer värden som delas av i princip alla grupper. Därmed uppnås ökad acceptans för angelägna beslut för ökad hållbarhet, på alla nivåer. Ledning och styrning som på detta sätt kan ske på flera nivåer, i tvärsektoriell samverkan och med välfungerande delaktighet är betydligt effektivare än en stark centralstyrning. Utvecklingen påverkas totalt sett mer gynnsamt genom att samhällsstyrningen uttrycks i breda nätverk och omfattar delar av samhället som annars inte skulle medverka (2).

Sju landmärken för hälsa och hållbar utveckling

Det är på ett fåtal områden i livet där människors grundläggande behov tillgodoses. Det rör sig om behov som är avgörande för vår utveckling som individer. Dessa behov kan tillgodoses på bra sätt, på dåliga sätt eller inte alls. Att få dessa basala behov tillfredsställda på sätt som främjar hälsa är självklart betydelsefullt för individens hälsoutveckling men kan även ha en stark koppling till hur denne påverkar det sociala sammanhang den är en del av och i vilken mån dennes agerande stöder en hållbar utveckling – socialt, ekonomiskt och ekologiskt

Sju landmärken för hälsa och hållbar utveckling (Landmärkesmodellen) utgår från en kunskapsbaserad helhetssyn på människa och samhälle (Tabell 1). Genom en syntes av olika kunskapsområden som söker besvara kärnfrågan om vad som egentligen *både* främjar människors hälsa och en hållbar samhällsutveckling blir Landmärkesmodellen ett hjälpmedel till att hantera den komplexa helhet som Agenda 2030 och de globala målen utgör. Frågan om hållbar utveckling kan härigenom bli mer hanterbar och begriplig oavsett kontext. Den känsla av vanmakt som gärna infinner sig när framtidens stora utmaningar utmålade ska kunna bytas ut till en känsla av meningsfullhet. Med hjälp av Landmärkesmodellen placeras begreppet hållbar utveckling in i ett humanistiskt perspektiv. Att delta i mänsklighetens gemensamma utmaning att verka för en hållbar framtid ska kunna upplevas som en stimulerande uppgift.

Tabell 1. Sju landmärken för hälsa och hållbar utveckling	
Mer kropps-rörelse i vardagen	Samhället behöver planeras för ökad fysisk aktivitet. Det är vardagsmotionen som ger de största hälsoeffekterna. Med fokus på sociala, ekonomiska och fysiska faktorer uppnås större effekter på vardagsmotion och folkhälsa än på att enbart påverka individen. När individen stimuleras till att öka sin andel av aktiva transporter såsom att cykla och gå främjas hälsa, miljö och ekonomi. Vi får tryggare trafikmiljöer, attraktivare städer och de beslut som krävs för att avveckla beroendet av fossila bränslen underlättas. I samhällen där man cyklar och går stärks det sociala nätverket och spontana möten underlättas. Det är så ett samhälle håller sig levande.
Grönare mat på tallriken	Mat ska inte vara krångligt. Det bästa är en varierad kost med ett rikligt dagligt inslag av frukt och grönsaker, cirka 500 gram. Det skyddar mot hjärt- och kärlsjukdomar, vissa cancerformer, högt blodtryck, diabetes, höga blodfetter och övervikt. Att öka andelen vegetabilier i kosten och minska köttkonsumtionen bidrar till en minskning av energi- och vattenförbrukning samt utsläppen av växthusgaser. Att följa säsongen, odla och plocka själv, hitta närodlarna, köpa KRAV-märkt och förstå rättvisemärkningens innebörd är en upptäcktsfärd som berikar matlagningen utan att behöva kosta mer.
Plats för föräldraskapet	”Det krävs en by för att fostra ett barn”. Barn behöver föräldrar och andra vuxna som med värme och omsorg skapar trygghet och ställer rimliga krav. En trygg uppväxt ökar chansen för att man bryr sig om andra och gör hållbara val som vuxen. Föräldrars engagemang i det egna barnet ger inte bara effekter för det enskilda barnet. Där skola och föräldragrupp samarbetar förbättras skolklimatet i sin helhet. Det förebygger skolsvårigheter och problem med aggressivitet, mobbning och våld hos barn och ungdomar. Att bli älskad och bekräftad på ett positivt sätt som barn minskar risken för att man senare i livet söker bekräftelse på negativa sätt.

<p>Plats för mänskliga möten</p>	<p>Välfungerande sociala relationer är avgörande för såväl människors hälsa som för samhällets ekonomiska utveckling. Med mänskliga möten skapas förtroende, tillit och ömsesidighet. Känslan av samhörighet stärks och främlingsrädsla motverkas. När vi tror på att vår omgivning fungerar stödjande vågar vi utveckla idéer och verksamheter, skapa företag och låta dem växa. Den som vårdar sina relationer har mindre behov av energi- och resurskrävande materiell konsumtion. Mänskliga möten är grunden för demokrat och jämställdhet och för ett samhälle som håller i längden.</p>
<p>Balansera stressen</p>	<p>Stress är naturligt, men ihållande stress med utebliven återhämtning leder till sjukdom och förtida död. Förändringsstress, informationsstress och stress till följd av en förlorad känsla av sammanhang är nya inslag i stresslandskapet. Den stressrelaterade ohälsan belastar samhället tungt. Stressrelaterade beteenden med negativa konsekvenser för individ och samhälle talar för behovet att forma samhället till att möta människors grundläggande behov. Ett liv i utanförskap innebär en kraftfull stressituation. Att utveckla arenor där människor inte slås ut, där allas erfarenheter och förmågor räknas är en av det moderna samhällets stora utmaningar.</p>
<p>Närhet till naturen</p>	<p>Människan är natur. I naturen har människan utvecklats under miljontals år till vad hon är idag. Naturens ljud, färger, dofter och upplevelser av värme, kyla, regn och vind är djupt förenade med våra sinnen. Att röra sig i naturen aktiverar hjärnan på ett hälsofrämjande sätt. Naturvistelser reducerar stress och i kontakten med växter och djur skapas välbefinnande. Mer natur där människor bor och arbetar ökar den biologiska mångfalden och främjar näringar som inte förbrukar naturresurser. Att tillbringa tid ute i naturen stärker känslan av ett gemensamt hem.</p>

<p>Närhet till kulturen</p>	<p>Sjunga, dansa, skriva, läsa, gå på bio och teater, måla och titta på konst är exempel på kulturaktiviteter, både eget skapande och genom upplevelser, som skapar välbefinnande. De främjar den känslomässiga utvecklingen, stimulerar till kreativitet och ökar förmågan att skapa mening i tillvaron. De motverkar stress, förbättrar den egenupplevda hälsan och ger ett längre liv. Den sociala samhörigheten främjas, främlingsrädsla minskar. Anknnytningen till hembygdens historia förstärks.</p> <p>Kulturkonsumtion motverkar överdriven materiell konsumtion och ger möjlighet till ett hållbart innehåll av den ekonomiska tillväxten. Kreativa miljöer främjar ett framgångsrikt näringsliv.</p>
------------------------------------	---

Ett multiverktyg i hållbarhetsarbetet – och ett gränssättande objekt

Landmärkesmodellen kan vara ett hjälpmedel för verksamheter som önskar förstärka sitt arbete för Agenda 2030 och de globala målen. Landmärkena fungerar som en hjälp för orientering i arbetet för hållbarhet och gör arbetet för ett hållbart samhälle synligare för alla, på alla nivåer och i alla sektorer. Genom att verka för samhällsliga förutsättningar som omfattar alla grupper i befolkningen och tillgodose de grundläggande behov som ryms i de sju landmärkena kan välbefinnande, jämlik hälsa och hållbar utveckling främjas.

De sju landmärkena kan tjäna som en hjälp i analyser av befintlig verksamhet och för inventering av utvecklingsområden. Vad kan göras mer? Vad kan göras bättre? De kan fungera som ett kommunikationsverktyg för att underlätta ledarskap och bidra till insikter om hur den egna verksamheten kan vara en del av lösningen för samhällets hållbarhetsutmaningar och öka intresset för samverkan. Landmärkena kan fungera som en utgångspunkt för att utveckla en integrerad styrning för hälsa och hållbar utveckling. Landmärkena bidrar dessutom till att öka känslan av sammanhang inför den komplexa helhet som hållbarhetsarbetet utgör. Härigenom uppnås två viktiga förutsättningar för genomförandet av Agenda 2030, dels stimuleras utvecklingen av handlingskompetens på individ- och grupp-nivå, dels nås bredare acceptans för nödvändiga beslut i samhällsomställningen.

Genom sin enkelhet och den breda möjligheten till igenkännande och identifikation för såväl individer, organisationer, företag och myndigheter har Landmärkesmodellen dessutom potential att fungera som gränssättande objekt i den samverkan som krävs för framgång i de sektorsövergripande angreppssätt som är nödvändiga i genomförandet av Agenda 2030, såväl globalt som lokalt.

Landmärkesmodellen - ett gränssättande objekt?

Begreppet gränssättande objekt beskrivs utförligt av Augustinsson på annan plats i denna skrift. Huvudpoängen med ett gränssättande objekt är att de ingående parterna i en samverkansprocess trots skilda uppdrag, synsätt, kunskaper och intressen ändå kan bilda en sammanhängande gemensam uppfattning. Aktörer från olika organisationer eller skilda enheter i samma organisation kan hantera sina olika intressen och syften för sitt deltagande samtidigt som alla parter upplever samarbetet som meningsfullt.

Landmärkesmodellen är bland annat framtagen för att stödja kommunikationen och interaktionen mellan samverkande parter under den kreativa samverkansprocessen och bidra till en ny kunskapskombination inför framtiden. Ett gränssättande objekt skapar en sorts vi-känsla och gör att viljan till samverkan ökar. När ett gränssättande objekt fungerar råder en ömsesidig tillit mellan personerna, de vågar uttrycka frågor utan risk för att hamna i en maktpositionering. Det leder till att ett samarbete, när det är som bäst, kan beskrivas som en arena där identitet, roller, relationer och kommunikation stödjer gemensamt meningsskapande mot en framtid som till stora delar är okänd. Utgångsläget för samarbetet ska ge liv, riktning och skapa mening inför framtiden (4). I *Ställ om för framgång* (1) föreslås Landmärkesmodellen kunna fungera som ett gränssättande objekt i hållbarhetsarbetet.

Slutsats

För att bryta ned det motsägelsefulla motstånd som ännu finns till genomförandet av Agenda 2030 och för att kunna åstadkomma de samhällsomställningar det innebär krävs ett innovativt arbete som ”inte bara handlar om teknisk innovation utan också om innovativa sätt att tänka och förstå (kunskapsteoretiska och metodologiska innovationer) och kring hur vi agerar (sociala, beteendemässiga, organisatoriska, institutionella och politiska innovationer)” (5). Arbetet för ett hållbart samhälle kräver att man tar till vara på välfungerande och effektiva gränssättande objekt. Landmärkesmodellens potential som gränssättande objekt ligger i att den på ett förenklat men fortfarande giltigt sätt tydliggör de hälsofrämjande processer som förutom hälsa och välbefinnande också samtidigt främjar en hållbar samhällsutveckling som rymmer såväl ekologiska, sociala och ekonomiska mål.

Behovet av användbara gränssättande objekt framstår särskilt tydlig inför nödvändigheten att på en mängd arenor, såväl på lokal nivå som mellan lokal, regional och statlig nivå, utveckla och forma tvärsektoriella och tvärfunktionella arbetssätt för att nå framgång i arbetet för ett hållbart samhälle.

Hälsofrämjande processer som drivkraft för hållbar utveckling är ett nytt kunskapsområde som uppmärksammas allt mer i både nationella och internationella sammanhang (6,7,8). Det är positivt, men det hälsofrämjande perspektivet i samhällsplaneringen behöver förstärkas ytterligare och bli en självklar del i förståelsen om hur framgångsrika samhällen skapas. Förutom ytterligare forskning behöver erfarenheter av det nya kunskapsområdet spridas och stöd för implementering och praktisk tillämpning av denna kunskap tas fram.

Referenser

1. Hallberg, J. Ställ om för framgång – med hälsofrämjande processer som drivkraft för miljömål och hållbar utveckling. Falun: RUS och Landstinget Dalarna; mars 2017. ISSN: 1654-7691.
<http://extra.lansstyrelsen.se/rus/Sv/stod-i-atgardsarbetet/Pages/halsoframjande.aspx>
2. Kickbusch I, Gleicher D. Governance for health in the 21st century. Copenhagen: WHO; 2012. ISBN 978 92 890 0274 5
http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/171334/RC62BD01-Governance-for-Health-Web.pdf?ua=1
3. Satterley N, (Ed.). Healthy, prosperous lives for all: the European Health Equity Status Report. Copenhagen: WHO; 2019. ISBN 978 92 890 5425 6.
<http://www.euro.who.int/en/publications/abstracts/health-equity-status-report-2019>
4. Star S, Griesemer J. Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907-39'. *Social Studies of Science*. 1989; 19 (3): 387–420
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/030631289019003001>
5. Report of the EEA Scientific Committee Seminar on Environment, Human Health and Well-Being. Advancing the Knowledge Base. Page 4. EEA, Copenhagen, 12 February, 2014.
<https://www.eea.europa.eu/about-us/governance/scientific-committee/reports/report-of-the-eea-scientific/view>
6. Hälsa som drivkraft i miljömålen och för hållbar utveckling. Behov och förslag till åtgärder. Solna: Folkhälsomyndigheten; 2019.
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/h/halsa-som-drivkraft-i-miljomalen-och-for-hallbar-utveckling.-behov-och-forslag-till-atgarder/>
7. Alfvén T, Dahlstrand J, Humphreys D, Helldén D, Hammarstrand S, Hollander A-C, Lager A, Målvqvist M, Nejat S, Sogaard Jørgensen P. Placing children at the centre of sustainable development goals. Stockholm: Swedish Institute for Global Health Transformation (SIGHT) & Swedish Society of Medicine's Committee for Global Health; 2019.
<https://www.sls.se/om-oss/aktuellt/kalendarium/placing-children-at-the-centre-of-the-sustainable-development-goals/>
8. Promoting health in the SDGs. Report on the 9th Global conference for health promotion, Shanghai, China, 21–24 November 2016: All for health, health for all. Geneva: World Health Organization; 2017 (WHO/NMH/PND/17.5). Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/igo>